

Vjerske prilike u Engleskoj i Škotskoj u vrijeme kraljice Elizabete I i Marije Stewart

Đermadi, Antonela

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:402338>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

ODSJEK ZA POVIJEST

VJERSKE PRILIKE U ENGLJSKOJ I ŠKOTSKOJ U VRIJEME KRALJICA ELIZABETE
I. I MARIJE STEWART

Završni rad

Kandidat: Antonela Đermadi

Mentor: Doc. dr. sc. Maja Čutić-Gorup

Rijeka, rujan 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ŽIVOT ŠKOTSKE KRALJICE MARIJE STEWART	3
3. ŽIVOT ENGLJSKE KRALJICE ELIZABETE I.	7
4. VJERSKE PRILIKE U ENGLJSKOJ	12
4.1 ANGLIKANSKA CRKVA U VRIJEME VLADAVINE ELIZABETE I.	14
4.2 „AKT O VRHOVNIŠTVU“ I „AKT O JEDINSTVU“ IZ 1559.	16
4.3 UČINAK ELIZABETINIH REFORMI	21
5. ŠKOTSKA REFORMACIJA U 16. STOLJEĆU S POSEBNIM OSVRTOM NA VRIJEME VLADAVINE MARIJE STEWART	23
6. ZAKLJUČAK	27
7. POPIS LITERATURE	29
7.1. KNJIGE	29
7.2 ČLANCI	29
7.3 INTERNETSKI IZVORI.....	30

SAŽETAK

Ovaj rad govori o vjerskim sukobima na području Engleske i Škotske iz perspektive njihovih kraljica. Ukratko je objašnjen životni put Elizabete I. i Marije Stewart od djetinjstva do kraja vladavine kako bi se bolje razumjela njihova razumjela njihova vjerska politika. Marija je odgojena kao katolkinja u Francuskoj te je ostala vjerna papi, a na Elizabetu je utjecala vjerska politika njezina oca koju je prilagodila prilikama u kojima je ona vladala. Navode se okolnosti pod kojima je u Engleskoj uveden protestantizam te kako je tekla njegova implementacija u društvo. Nadalje se govori o formiranju Škotske reformirane crkve s osvrtom na Johna Knoxa i njegov negativan stav prema ženskim vladarima i utjecaj na Marijin neuspjeh. Obraden je način širenja protestantizma u Engleskoj i Škotskoj te njegove posebnosti s obzirom na protestantska strujanja u ostatku Europe.

Ključne riječi: *Elizabeta I., Marija Stewart, protestantizam, Akt o vrhovništvu, Akt o jedinstvu, Škotska reformirana crkva.*

1. UVOD

Mnogi kraljevi i kraljice već stoljećima bude interes romantičara i zaljubljenika u povijest, među najpoznatijima zasigurno stoje engleski kralj Henrik VIII., njegova kći, kraljica Elizabeta I. te njena rođakinja Marija Stewart, kraljica Škotske. Snimljeni su brojni filmovi i televizijske serije koje nastoje ovjekovječiti detalje njihova života. Henrik VIII. budi interes kao hedonist,čovjek koji je zbog sebičnog hira osnovao vlastitu crkvu te po svojim brojnim ženidbama i sudbini njegovih supruga. Elizabeta I. je mahom poznata kao „Djevičanska kraljica“ koja je svojom upečatljivom vladavinom dala ime cijelom jednom dobu, kao žena u svijetu muškaraca koja je srednjovjekovnu Englesku uvela u moderno doba. Na koncu je tu Marija Stewart čija je tragična sudbina zaintrigirala mnoge romantičare. Vrlo često se ove dvije kraljice, Marija i Elizabeta, spominju jedna uz drugu, posebno detalj njihova rivalstva. Epilog njihove priče pratimo u zajedničkom nasljedniku Jakovu I., Marijinom sinu, koji je napokon ujedinio dva kraljevstva pod jednim vladarom. U vrijeme vladavine ovih upečatljivih žena oči čitave Europe, a posebno Španjolske i Francuske i čelnika Katoličke crkve bile su uprte u njih i njihove razmirice u koje su se miješali. U odnosu Marije i Elizabete možemo gledati personifikaciju vjerskih prilika toga doba.

Cilj ovog rada jest uz poveznicu na odnos Marije Stewart i Elizabete I. promatrati vjerske prilike toga doba. Radi se o radoblju nakon Henrikova raskida s Katoličkom crkvom i širenja europskog protestantskog učenja zahvaljujući kojemu Katolička crkva polako gubi uporište nad svojim vjernicima. Naime, ovo suparništvo može predstavljati i odnos katoličanstva i protestantizma budući da je Marija bila katolkinja, a Elizabeta je odgojena u protestantskom duhu. Na početku se postavljaju pitanja: kakav je bio njihov životni put, koji su to čimbenici tijekom odrastanja utjecali na njihove odluke, tko su im saveznici, a tko neprijatelji te na čemu se njihovo neprijateljstvo temeljilo? Na koncu će se objasniti vjerske prilike toga doba odnosno način na koji se razvijao odnos katoličanstva i protestantizma zasebno u Engleskoj i Škotskoj. Veći naglasak u radu će biti na prilike u Engleskoj i utjecaju stanja u Škotskoj odnosno Marije Škotske na događaje u Engleskoj.

Promatrat će se politički elementi vjerskih odnosa i njihov utjecaj. Kako je Elizabeta riješila pitanje vjerskih sukoba u Engleskoj? Što je predstavljao njezin Akt o vrhovništvu iz 1559. u kontekstu vjerskih odnosa u zemlji te kako se to dugoročno odrazilo na Englesku?

Što je Marija pogrešno učinila u svojoj zemlji budući da je bila zbačena s prijestolja? Je li bila prepopustljiva prema protestantima ili je naprosto bio problem u činjenici da je bila žena u svijetu muškaraca?

Neki od naslova literature koje ću koristiti u analizi teme jesu Trevelyanova knjiga „Povijest Engleske“, članak Nicole Albrecht „Anglikanska crkva u doba Elizabete I.“, članak Marlee Hanson koji donosi biografiju Marije Stewart te druge naslove u svrhu dobivanja odgovora na iznad u tekstu postavljena pitanja. Također ću koristiti objavljeni izvor, tekst „Akta o vrhovništvu“ iz 1559. godine. Ovom se temom u najvećoj mjeri bave strani autori, a većina je izvora na engleskom jeziku što predstavlja izazov pri interpretaciji te posebno u prijevodu citata koje treba uzeti s dozom opreza budući da za iste riječi postoji više mogućnosti prijevoda koji ne prenose uvijek doslovno značenje riječi. U prijevodima sam pokušala zadržati bit teksta, a ne doslovan prijevod te sam pratila najčešće uporabe riječi i prijevoda za određene podatke. Također sam u navođenju imena nastojala što češće koristiti hrvatske inačice. Literaturu uvijek treba pratiti i iščitavati s dozom opreza zbog subjektivnosti autora u odabiru literature i interpretaciji izvora koje su koristili te sam iz tog razloga usporedno pratila nekoliko knjiga i članaka koji se odnose na iste činjenice kako bih osigurala veću dozu točnosti informacija.

2. ŽIVOT ŠKOTSKE KRALJICE MARIJE STEWART

Dinastija Stewart uspostavljena je u 14. stoljeću s Robertom II. Škotskim, a održala se do 1714. godine. Ime dinastije ima više inačica, a najčešće su Stewart i Stuart pri čemu je Stewart škotska inačica te ujedno i starija verzija prezimena. Inačica Stuart nastala je u 16. stoljeću pod francuskim utjecajem budući da u njihovom alfabetu ne postoji slovo „w“.¹ Mary Stewart rodila se kao kćer i jedina živa nasljednica Jamesa V. i Marije od Guise. Sa samo 6 dana starosti postala je kraljicom nakon smrti oca, a kao regent je u njeno ime vladala njezina majka Marija od Guise.² Marija Stewart rođena je u prosincu 1542. u palači Linlithgow. Ubrzo je dogovoren brak između Marije i sina engleskog kralja Henrika VIII., Edwarda. Nakon incidenta oko ubojstva škotskog patriota, kardinala Beatona koje je navodno potaknuo kralj Henrik, zaruke su razvrgnute, a petogodišnja je Marija, radi sigurnosti, poslana u Francusku, domovinu svoje majke, u srpnju 1548. gdje će na koncu boraviti do 1561. Sklopljene su zaruke između Marije i francuskog prijestolonasljednika Francisa, sina kralja Henrika II.³

Mariju su na francuskom dvoru dobro prihvatili te je tretirana kao dio kraljevske obitelji, a ondašnji zapisi joj pripisuju ljepotu i inteligenciju.⁴ Na francuskom je dvoru dobila široko obrazovanje te je uz francuski znala talijanski, španjolski, grčki i latinski jezik. Dio obrazovanja su sačinjavale i religijske teme, a učitelj joj je bio škotski svećenik, prior od Inchmahoma. O državnim poslovima poduku joj je držao kardinal Guise.⁵ Godine 1558. se udala za francuskog prijestolonasljednika, a nedugo zatim, iste godine je preminula engleska kraljica Marija I. nakon čega je Henrik II. pokušao priskrbiti si utjecaj nad Engleskom zahtijevajući od snahe da položi pravo na englesku krunu.⁶ Pravo na prijestolje polagala je kao unuka Margaret Tudor, sestre Henrika VIII, a u rimokatoličkom svijetu smatrana je legitimijom nasljednicom od Elizabete budući da se brak Henrika VIII. i Anne Boylen

¹ Encyclopaedia Britannica, *House of Stuart, Scottish and English Royal Family*. Preuzeto na: [<https://www.britannica.com/topic/House-of-Stuart>] 5. rujna 2018.

² JOHNSON, *The Stuart Monarchs*. Preuzeto na: [<http://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofScotland/The-StewartStuart-Monarchy-of-Scotland/>] 9. svibnja 2018.

³ HANSON, *Mary, Queen of Scots: Biography, Facts, Portraits & Information*. Preuzeto na: [<https://englishhistory.net/tudor/relative/mary-queen-of-scots/>] 9. svibnja 2018.

⁴ Isto.

⁵ Isto.

⁶ Isto.

smatrao nevažecim.⁷ Ovdje se nazire početak rivalstva Mary Stewart i Elizabeth Tudor. Henrik II. Francuski umire 1559., a Francis i Marija bivaju okrunjeni za francuskog kralja i kraljicu. Međutim, njihova sreća neće biti dugog vijeka budući da Marija od Guise umire u Škotskoj 1560. ostavivši Mariji teret kraljevstva u kaosu, a šest mjeseci nakon toga umire i Francis.

Ubrzo nakon tih događaja, u kolovozu 1561., Marija se vratila u Škotsku koju je zatekla u građanskim i religijskim neredima. Došavši u Škotsku započela je s reformama kako bi osigurala bolju budućnost za svoju zemlju i narod. Protestantima je pokušala pristupiti tolerantno ostavivši svakome na izbor u što žele vjerovati.⁸ Dočekana je s radošću, njezini su pothvati za učvršćenje vlasti bili popularni među pučanima, međutim s plemićima je to bila druga priča. Marijine reforme koje su poticale toleranciju i ujedinjenu naciju, predstavljale su prijatnu plemićima koji su na svojim područjima vladali samostalno.⁹ U toj situaciji Mariji je postalo jasno kako se mora ponovno udati i roditi nasljednika, čime bi si osigurala prednost pred Elizabetom. Izabrala je Henrya Stewarta (lord Darnley) koji je bio zajednički rođak Marije i Elizabete. Prema porijeklu polagao je prava na oba prijestolja, englesko i škotsko zbog čega je predstavljao idealnog partnera za Mariju Škotsku. Vjenčali su se u ljeto 1565., a ubrzo zatim, već 1566. rodila je sina Jamesa. Brak je bio sve samo ne sretan, postojale su glasine da se lord Darnley čak uključivao u urote protiv Marije. U veljači 1567. lord Darnley je ubijen za što su sumnjičeni neki plemići među kojima i lord Bothwell, kraljičin budući muž, a kako se sumnjalo i ljubavnik, i sama kraljica. Marija i lord Bothwell vjenčali su se u svibnju 1567., a to je vjenčanje bilo početak Marijinog pada. Nedugo zatim izbila je pobuna plemića te je Marija zatočena u Lohleven Castle i prisiljena na abdikaciju u korist jednogodišnjeg sina Jamesa koji je okrunjen u srpnju 1567., a kao regent je u njegovo ime vladao James Stewart, earl of Moray, kraljičin polubrat.¹⁰ Marija je nakon deset mjeseci, pobjegavši iz zatočeništva, pokušala dignuti pobunu, no njezina je vojska poražena te je bila prisiljena tražiti Elizabetu I. za pomoć.

U svibnju 1568. krenula je put Engleske.¹¹ Marija se više nikada nije vratila u Škotsku niti vidjela sina, već je slijedećih devetnaest godina odnosno ostatak života provela u kućnom

⁷Mary Stewart: The Story. Preuzeto na: [<http://www.marie-stuart.co.uk/>] 12. svibnja 2018.

⁸Hanson, *Mary, Queen of Scots: Biography, Facts, Portraits & Information*. Preuzeto na: [<https://englishhistory.net/tudor/relative/mary-queen-of-scots/>] 12. svibnja 2018.

⁹Isto.

¹⁰Isto.

¹¹Isto.

pritoru na nekoliko lokacija u Engleskoj. Neprestano je pokušavala pronaći priliku i način za povratak na prijestolje. U tom je vremenu optuživana za sudjelovanje u nekoliko urota protiv Elizabete.¹² Isto tako su postojale urote sa suprotne strane kojima se nastojalo navesti Elizabetu da izda naredbu o Marijinu smaknuću budući da je živuća suparnica za prijestolje predstavljala prijetnju stabilnosti Engleske. Već na početku njenog boravka u Engleskoj, 1568. poznata je afera zvana „Casket Letters“ koju je započeo Maryin polubrat James of Morey koja navodno dokazuje kako se Mary dopisivala s lordom od Bothwella o dogovoru za smaknuće tadašnjeg supruga lorda od Darnleya. Osnovano je povjerenstvo koje je imalo zadatak istražiti istinitost optužbi, a na koncu nisu mogli presuditi ni potvrdno ni odbaciti optužbe, čime je Elizabeta imala izgovor za zadržati Mariju u pritvoru, a ipak je ne osuditi na smrt. Odnos dviju kraljica se kroz godine samo pogoršavao, posebno od 1570.¹³ Elizabeta je sve više bila pod pritiskom svog kraljevskog vijeća čiji su članovi savjetovali da se Marija Stewart osudi i smakne. Budući da se pritisak nastavljao, Elizabeta je Mariju sve češće počela nazivati „the Daughter of Debate“ („kći rasprave“).¹⁴ Još jedan razlog pogoršanja odnosa jest miješanje engleske kraljice u odgoj Marijina sina time što je poticala da James bude odgajan kao protestant. James je kroz godine postao bliži Elizabeti, a sve se više udaljavao od Marije.¹⁵ Kulminacija sukoba u odnosu Elizabete i Marije dogodila se sudjelovanjem bivše škotske kraljice u uroti čiji je cilj bio atentat na Elizabetu te uspon Marije na englesko prijestolje – Babingtonska urota. Elizabeta kroz cijelo razdoblje Marijina boravka u Engleskoj nije željela pogubiti Mariju. Elizabetin cilj je bio držati Mariju podalje pod nadzorom kako ne bi ugrozila njezin položaj na prijestolju. U Mariji su katolički urotnici vidjeli kandidata za englesko prijestolje ukoliko uspiju zbaciti Elizabetu s prijestolja. Iz tog je razloga i držala sestričnu u kućnom pritvoru na raznim lokacijama u Engleskoj. Unatoč opasnosti koju je Marija predstavljala za nju u vremenu sve češćih katoličkih urota, Elizabeta je ipak konstantno tražila izgovore kako bi održala sestričnu na životu odbijavši izdati naredbu za smaknuće unatoč savjetima njezinih najbližih suradnika. Nije željela postaviti presedan

¹²Isto.

¹³Hunter, *The relationship of Elizabeth I & Mary Queen of Scots in letters – part one*. Preuzeto na: <https://www.thecrownchronicles.co.uk/history/history-posts/rivalry-letters-elizabeth-mary-queen-scots/> 20. svibnja 2018.

¹⁴Hunter, *The relationship of Elizabeth I & Mary Queen of Scots in letters – part two*. Preuzeto na: <https://www.thecrownchronicles.co.uk/history/history-posts/relationship-elizabeth-mary-queen-scots-letters-part-two/> 20. svibnja 2018.

¹⁵Isto.

regnicida od strane jednog vladara. Nakon što je provedeno suđenje, Elizabeta je konačno osudila Mariju na smrt te je pogubljena 8. veljače 1587. godine.¹⁶

Odluka koju je prema nekim izvorima izdala samo kako bi zastrašila Mariju te ju je namjeravala povući, međutim smaknuće je provedeno što brže moguće kako se kraljici Engleske ne bi ostavila mogućnost da se predomisli. Kraljici bez kralja i nasljednika koja je ujedino odvela Englesku na put protestantizma, katolička je kraljica makar i bez prijestolja i još k tome koja boravi u državi, predstavljala veliku opasnost. To je vidjelo i englesko plemstvo koje je poticalo smaknuće u strahu za stabilnost zemlje.

¹⁶Isto.

3. ŽIVOT ENGLJSKE KRALJICE ELIZABETE I.

Elizabeta I. rođena je u rujnu 1533. u palači Greenwich kao kći engleskog kralja Henrika VIII. i njegove druge supruge Ane Boleyn. Anu Boleyn često navode kao glavnog krivca za Henrikov raskid s Katoličkom crkvom te je njihov brak smatran nevažećim budući da papa nije priznao poništenje braka između Katarine Aragonske i Henrika VIII. Oni koji njihov brak smatraju nevažećim, samim time Elizabetu smatraju nelegitimnom nasljednicom.¹⁷ Ana je bila popularna samo među protestantima, odnosno preobraćenicima na Henrikovu religiju, a veliki ostatak stanovništva, posebno katolici, je i dalje smatrao Katarinu Aragonsku Henrikovom zakonitom ženom, a samim time njihovu kćer, princezu Mariju, njegovom nasljednicom. Nakon Annina pogubljenja 1536., Elizabeta je spala na istu razinu kao i princeza Marija, preko noći je postala nezakonito dijete koje otac ujedno i kralj, ne priznaje. Henriku se 1537. rodio sin Edward, a Elizabeta je postala dio njegova kućanstva.¹⁸ Biti dio Edwardova kućanstva značilo je određenu degradaciju u statusu. Radi se o istoj situaciji u koju je stavljena princeza Marija nakon Elizabetina rođenja, čime je bila stavljena u podređeni položaj naspram mlađe sestre. Henrik VIII. je time dao do znanja da jedino Edwarda smatra nasljednikom svog prijestolja.

Od šest Henrikovih žena, najviše utjecaja na Elizabetu je imala posljednja, Katarina Parr koja je za nju organizirala najbolje učitelje u Engleskoj iz područja retorike, jezika, filozofije i teologije, a sve u duhu protestantizma.¹⁹ Elizabeta je njegovala ugled učene i ozbiljne osobe što je odavao njezin strog način odijevanja, ali se prema računima iz njezina kućanstva čiji je voditelj bio William Cecil, kasnije državni tajnik i vrlo blizak suradnik, vidi kako je voljela zabavu, posebno prema troškovima na glazbenike i glazbene instrumente.²⁰ Od smrti Henrika VIII. do 1548. Elizabeta je živjela u kućanstvu Katarine Parr i njenog novog supruga Thomasa Seymoura.²¹ Očevom se smrću uspela na treće mjesto za englesko prijestolje prema očevoj odluci.²² Bila je u bliskom odnosu s polubratom, Edwardom VI. djeleći s njime protestantsku vjeru, za razliku od njihove starije polusestre Marije koja je do smrti ostala

¹⁷Hanson, *Queen Elizabeth I: Biography, Facts, Portraits & Information*. Preuzeto na: [<https://englishhistory.net/tudor/monarchs/queen-elizabeth-i/>] 20. svibnja 2018.

¹⁸Isto.

¹⁹Isto.

²⁰Isto.

²¹Isto.

²²Richards, J. (2005). *The Two Tudor Queens Regnant*. History Rewiev, vol. 53, str. 7-12.

gorljiva katolkinja.²³ Međutim, Edward nije želio da ga naslijedi ni jedna od njegovih sestara, već je za nasljednicu izabrao Jane Grey.²⁴ Nakon smrti Edwarda VI. početkom srpnja 1553. i kratke vladavine Jane Grey već krajem srpnja na vlast je došla Marija Tudor kao Marija I.²⁵ Jane Grey je bila Edwardova rođakinja preko sestre Henrika VIII. te je time bila uključena u nasljedničku liniju. Nakon što je Edward isključio svoju sestru Mariju iz nasljedničke linije navevši kao razlog njezinu nezakonitost (iako je problem bio to što je bila katolkinja), iz istog je razloga bio primoran isključiti i Elizabetu, čime je slijedeća u redu za prijestolje postala Jane Grey.²⁶ Važno je napomenuti kako je Edward bio boležljiv i pod velikim utjecajem svojih savjetnika koji su njime manipulirali. Jane Grey je stupila na prijestolje nakon Edwardove smrti, a njezina je vladavina tragično završila nakon devet dana kada su je Marija Tudor i njezini saveznici porazili.²⁷

Marija Tudor i Elizabeta nikada nisu njegovale sestrinski odnos jer je razdor među njima stvorila činjenica kako je Henrik VIII. odbacio Marijinu majku i nju samu zbog Anne Boleyn, uz dodatnu prepreku koju je činila vjera budući da je Marija ostala vjerna katolkinja, a Elizabeta je odgojena u duhu protestantske vjere.²⁸ U zemlji podijeljenoj vjerskim razdorom između katolika i protestanata te u lošoj ekonomskoj situaciji, Elizabeta je predstavljala veliku prijetnju za Mariju koja je već bila u kasnim tridesetima te je postojala mala vjerojatnost da će roditi nasljednika. Marija je nastojala izbrisati svaki trag očeve nove vjere te vratiti katoličanstvo kao službenu religiju i to nasilnim mjerama poput one kojom se pripisuje kako je za vrijeme njezine vladavine ubijeno 300 protestanata zbog čega je zadobila nadimak „Krvava Marija“.²⁹ Udajom za Filipa Španjolskog (od 1556. španjolski kralj) dala je jasnu poruku o tome koji put želi slijediti, što je engleska javnost vidjela kao podvrgavanje Španjolskoj i Rimu te je samim time izgubila na popularnosti.³⁰ U Marijinom krugu savjetnika bilo je onih poput Gradinera koji su savjetovali da se Elizabeta pogubi kako bi se zadao konačan udarac protestantizmu u Engleskoj.³¹ S druge je strane bilo i onih koji su razmišljali unaprijed te vidjeli Elizabetu kao moguću nasljednicu ukoliko se nešto dogodi Mariji i njezinu

²³Hanson, *Queen Elizabeth I: Biography, Facts, Portraits & Information*. Preuzeto na: <https://englishhistory.net/tudor/monarchs/queen-elizabeth-i/> 20. svibnja 2018.

²⁴Richards, J. (2005). *The Two Tudor Queens Regnant*. History Rewiev, vol. 53, str. 7-12.

²⁵Hanson, *Queen Elizabeth I: Biography, Facts, Portraits & Information*. Preuzeto na: <https://englishhistory.net/tudor/monarchs/queen-elizabeth-i/> 20. svibnja 2018.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

²⁸ Isto.

²⁹ Isto.

³⁰Trevelyan, G., M. (1926/1956). *Povijest Engleske*, prev. Z. Gašparović, Zagreb: Kultura.

³¹Hanson, *Queen Elizabeth I: Biography, Facts, Portraits & Information*. Preuzeto na: <https://englishhistory.net/tudor/monarchs/queen-elizabeth-i/> 20. svibnja 2018.

djetetu u vrijeme kada se vjerovalo da je Marija trudna. Filip, Marijin suprug, je polako izgubio povjerenje u taj brak kad je postao svjestan činjenice kako je mala vjerojatnost da će dobiti nasljednika. Prema tome je činio dio kruga Marijinih savjetnika koji su zagovarali dobar odnos između sestara. Filip je neko vrijeme bio otvoren prema mogućnosti da nakon Marijine smrti oženi Elizabetu. Plan koji mu nije uspio, ali daje uvid u činjenicu kako su od Marije ljudi počeli, još za njezina života, okretati Elizabeti. Marija Tudor je često otežavala Elizabetin život dok je bila na vlasti, no olakšala joj je uspon na prijestolje i samu ceremoniju krunidbe. Za početak je nakon kratke vladavine lady Jane Gray, krunu vratila na legitimni put nasljeđivanja čime je Elizabeta postala slijedeća u redu za prijestolje ukoliko Marija napusti ovaj svijet bez nasljednika.³² Nadalje je olakšala Elizabetinu krunidbu budući da je redefinirala samu ceremoniju krunidbe koja je inače bila prilagođena stupanju muškog nasljednika na prijestolje, a također je pred parlamentom osigurala zakone koji su izjednačavali važnost muškog i ženskog monarha čime je smanjila mogućnost građanskog rata stupanjem na vlast drugog monarha ženskog spola.³³ Elizabeta je prijestolje napokon naslijedila 1558. godine u dobi od dvadeset i pet godina. Krunidba je održana u siječnju 1559. godine, a okrunio ju je Owen Oglethorpe, biskup Carlislea, a sama je ceremonija činila mješavinu katoličkih i protestantskih obreda čime je i najavila program svoje vladavine odabirom srednjeg puta.³⁴ Preuzela je zemlju u rasulu koja nije bila sposobna za obranu od osvajača, a sigurnost joj je djelomično jamčilo rivalstvo Španjolske i Francuske budući da ni jedna nije drugoj mogla dopustiti osvajanje Engleske.³⁵ Bivši šogor, španjolski kralj Filip, podupirao je Elizabetin uspon na prijestolje te se ta potpora produžila još niz godina nakon toga unatoč brojnim razmiricama koje su nastale kada je Elizabeta ponovno uspostavila protestantsku crkvu u Engleskoj.³⁶ Elizabeta je naslijedila monarhiju koja je bila u teškoj ekonomskoj situaciji te s brojnim nemirima uzrokovanim vjerskim sukobima.³⁷ 20. studenog 1558. održala je prvi sastanak kraljevskog vijeća te imenovala Williama Cecila za glavnog tajnika koji će pratiti Elizabetu kao vjerni savjetnik kroz njezinu vladavinu.³⁸ Po stupanju na vlast suočila se s vjerskim problemima u zemlji te je trebalo odlučiti hoće li nastaviti putem kojim je krenula Marija I. uspostavivši ponovno katoličanstvo ili će zemlju vratiti na put

³²Richards, J. (2005) *The Two Tudor Queens Regnant*. History Rewiev, vol. 53, str. 7-12

³³Isto.

³⁴Hanson, *Queen Elizabeth I Biography, Family Tree & Life Information Part 2*. Preuzeto na: <https://englishhistory.net/tudor/monarchs/queen-elizabeth-part-2/> 13. lipnja 2018.

³⁵Trevelyan, G., M. (1926/1956). *Povijest Engleske*, prev. Z. Gašparović, Zagreb: Kultura.

³⁶Isto.

³⁷Hanson, *Queen Elizabeth I Biography, Family Tree & Life Information Part 2*. Preuzeto na: <https://englishhistory.net/tudor/monarchs/queen-elizabeth-part-2/> 13. lipnja 2018.

³⁸Isto.

religije koji je uspostavio njihov otac, uz oprez da ne stvori neprijatelja u jednoj od frakcija. Bilo je važno što prije uspostaviti vjerski mir budući da je to predstavljalo važan čimbenik stabilnosti monarhije. Kroz cijelu vladavinu odbijala je brak bojeći se prepustiti autoritet suprugu što je bila praksa onoga doba, a pripisivala joj se ljubavna afera s dvorjaninom Robertom Dudleyem.³⁹ Bilo je pregovora o braku te su na dvor dolazili brojni prosoci, međutim oni su redom odbijani. Zbog odbijanja braka i njegovanja reputacije djevice udane za svoju zemlju tako je ostala zapamćena kao „djevičanska kraljica“.⁴⁰ Godine 1559. pred parlamentom je prošao „Act of Supremacy“ kojim su postali valjani Henrikovi statuti i protestantska vjera, a Elizabeta je stala na čelo Crkve u Engleskoj, a „Act of Uniformity“ je predstavljao izmijenjen „Edwardian prayer book“ koji se bavio pitanjima i načinom bogoštovlja.⁴¹ Protestanti su za vrijeme njene vladavine zauzimali sva važna mjesta u državi, a takva je politika izazvala papu Pija V. da je 1570. ekskomunicira te odriješi njene podanike poslušnosti prema kraljici.⁴² Protiv Elizabete su tijekom njezine vladavine kovane brojne urote uključujući i Babingtonsku urotu koju su pokrenuli katolici, a zbog navodnog sudjelovanja u njoj je smaknuta škotska kraljica Marija Stewart 1587.⁴³ Tijekom svoje vladavine konstantno je vodila brigu o neprijateljstvu Španjolske i Francuske koje je njoj pogodovalo da ih odvarati od Engleske, a također je podržavala piratstvo Francisa Drakea i drugih na španjolske brodove.⁴⁴ Poznata je pobjeda Elizabetine mornarice protiv španjolske Nepobjedive armade u srpnju 1588.⁴⁵ Umrla je 1603. godine, a prijestolje je naslijedio James VI. Škotski koji je Engleskom vladao kao James I., a bio je sin Marije Stewart.⁴⁶

Elizabeta je ostala zapamćena kao jedna od najmoćnijih kraljica Engleske, zemlje kojom je vladala više od četrdeset godina. Dočekala ju je zemlja na koljenima, a po trenutku svoje smrti ostavila ju je u raskoši. Izvori je opisuju kao vještu govornicu, ženu koja je uspjela balansirati u svijetu muškaraca te koja je znala dobiti ono što želi. Predstavljala je simbol ženskog autoriteta te simbol nacije koja joj se divila, a Englesku je uvela u zlatno doba.⁴⁷

³⁹Isto.

⁴⁰Isto.

⁴¹Morrill, J. S., Greenblatt, S. J. (1999). *Elizabeth I.: Queen of England*. Preuzeto na: [<https://www.britannica.com/biography/Elizabeth-I>] 13. lipnja 2018.

⁴²Isto.

⁴³Isto.

⁴⁴Isto.

⁴⁵Isto.

⁴⁶Trevelyan, G., M. (1926/1956). *Povijest Engleske*, prev. Z. Gašparović, Zagreb: Kultura.

⁴⁷Morrill, J. S., Greenblatt, S. J. (1999). *Elizabeth I.: Queen of England*. Preuzeto na: [<https://www.britannica.com/biography/Elizabeth-I>] 13. lipnja 2018.

Udarila je temelje protestantske vjere u svojim Aktima o vrhovništvu i jedinstvu, krenula je s uređenjem crkvene hijerarhije, a pred kraj njezine vladavine se broj katolika izrazito smanjio. Ljudi su u njezino vrijeme počeli prihvaćati novu vjeru i način života, no vjerska su pitanja u Engleskoj predstavljala problem dugo nakon završetka njezine vladavine.

4. VJERSKE PRILIKE U ENGLESKOJ

Reformacija je na europskom kopnu krenula odozdo, željom vjernika za promjenom učenja budući da su postali zasićeni korupcije u Crkvi koja se previše odmaknula od Isusa Krista i njegovih riječi, a samo im je trebala osoba koja će pokrenuti lavinu što su pronašli u Martinu Lutheru. Katolička crkva je u to vrijeme bila prilično oslabila, tu je problem reformacije, krenula je protureformacija, a papa Klement VII. je u jednom trenutku čak zatočenik cara Karla V. (1527.-1528).⁴⁸ Prema Trevelyanu reformacija u Engleskoj predstavljala je revoluciju svjetovnjaka, a proveli su je kruna i parlament protivno volji crkvenih vlasti.⁴⁹ Reformacija Crkve u Engleskoj krenula je od osobne želje jednog kralja za razvodom. Razvod nije jedini razlog, tu se nalazi i dublje nastojanje da se oslobodi papinskog autoriteta te spriječi bogaćenje svećenika i gomilanje bogatstva samostana koje se na kraju umjesto u državnu blagajnu slijevalo u papinsku riznicu daleko od Engleske. Henrik VIII. nije imao problem s teološkim učenjima Crkve, on je jednostavno razvio otpor prema papinskom autoritetu kojeg nije mogao priznati iznad sebe te nije želio dopustiti odljev novčanih sredstava. Za razliku od Lutherove reformacije koja je korijene imala u duhovnim pitanjima poput spasenja duše bez posrednika, zabrane prodaje oprosta od grijeha i dr., engleska je reformacija korijene imala u političkim zbivanjima.⁵⁰ Henrik VIII. je odvojio Englesku crkvu od Rima 1534. nakon što mu je papa odbio razvod od Katarine Aragonske, a zanimljiva je činjenica kako mu je svojevremeno bila dodijeljena titula „Branitelj vjere“ zbog savezništva s papom u borbi protiv reformacije koja je pogodila Katoličku crkvu.⁵¹

Henrik je zapravo ostao vjeran crkvenom učenju u kojem je odgojen, a osim pitanja autoriteta nad crkvom nije puno dirao u doktrine.⁵² Nije dozvoljavao promjenu religijskih učenja Crkve, već se promjena odnosila na crkvenu organizaciju.⁵³ Ovdje nije riječ o vjeri kao unutarnjem odnosu pojedinca s Bogom i ritualima koje on izvodi, već je to pitanje autoriteta nad vjernicima.

⁴⁸Garner, G.(2003). *Evolution of the English Reformation: Phase I (Henry VIII)and Phase 2 (Elizabeth I)*. (Unpublished). Preuzeto na: [<https://eprints.qut.edu.au/7232/1/7232a.pdf>] 13. lipnja 2018.

⁴⁹Trevelyan, G., M. (1926/1956).*Povijest Engleske*, prev. Z. Gašparović, Zagreb: Kultura. Str. 349.

⁵⁰Garner,G.(2003). *Evolution of the English Reformation: Phase I (Henry VIII)and Phase 2 (Elizabeth I)*. (Unpublished). Preuzeto na: [<https://eprints.qut.edu.au/7232/1/7232a.pdf>] 13. lipnja 2018.

⁵¹Isto.

⁵²Isto.

⁵³Richards, J. (2005).*The Two Tudor Queens Regnant*. History Review, vol. 53, str. 7-12.

Henrika VIII. je na engleskom prijestolju naslijedio Edward VI. 1547. u dobi od devet godina, a umro je već sa 16 godina, umjesto njega je vladalo vijeće koje je kralj Henrik imenovao, a najpoznatiji članovi su John Dudley, Thomas Seymour, Edward Seymour.⁵⁴ U njegovo vrijeme protestantizam je uzeo maha, a na snagu su stupile dvije „Prayer Book“, jedna iz 1549. i ona revidirana iz 1552.⁵⁵

Nakon Edwarda dolazi Marija Tudor koja je ostala katolkinjom tijekom burnih vremena nakon Henrikova razvoda s njezinom majkom, a situacija tokom djetinjstva sigurno je uvelike utjecala na njezin kasniji prijezir prema protestantizmu. Njenom smrću na vlast dolazi Elizabeta, Henrikova kći s Anom Boleyn. Ona nastavlja očevim stopama te odmah po dolasku na prijestolje ponovno uspostavlja očevu vjeru i uvodi vjerske reforme. Koliko je Marija I. žestoko branila katoličanstvo, toliko je Elizabeta uvela niz mjera za obranu engleskog protestantizma, tretirajući katolike kao potencijalne izdajnike te protjerujući katoličke svećenike iz zemlje. Briggs⁵⁶ nam govori kako su se Tudori kroz cijelo stoljeće svoje vladavine nadali da će postići opće prihvaćanje pa makar i prisilom, očekivali su poslušnost. Pobunu su smatrali opasnom za dinastiju i društvo u cjelini bez obzira od kuda ona dolazi. Autoritet društva onoga doba temeljio se na autoritetu oca obitelji i na vjerskom autoritetu Crkve, od žena se očekivalo da budu pokorne muževima kao i od djece roditeljima, opravdavajući to Biblijom po kojoj je to „prirodni poredak“.⁵⁷ Za vrijeme Tudora nasilje je postalo dio svakodnevnog života. Prekid s tradicijom uvođenjem nove vjere proizveo je kaos koji se prenio na društvo. Do jučer katolici, a danas su morali zaboraviti papinski autoritet i sve što su cijeli život smatrali ispravnim, očevi su vjerovali u jedno, a djeca u drugo. Sukob ideja i vjerovanja prenio se na cijelo društvo. Vjerske nesnošljivosti i promjene su proizvele stoljeće nasilja čije primjere osim u mnogim pobunama možemo vidjeti i u vrhu kraljevske obitelji: nesnošljivost između dviju polusestara Marije i Elizabete, zatim sama činjenica da je Elizabeta na koncu morala narediti smaknuće Marije Stewart koja joj se nametnula kao suparnik, a koristila je vjerske pobune kao sredstvo prisvajanja vlasti u Engleskoj. Marija Stewart je Engleskoj nudila povratak na katoličanstvo, nudila je bar za određeno vrijeme mogućnost nasljednika budući da je bila udana, nudila je ono što su smatrali stabilnošću, a imala je podršku katoličke Europe. Elizabeta je u tom pogledu godinama bila neodlučna što napraviti s Marijom. Dugo je vremena odlijevala savjetnicima koji su je nagovarali da Mariji

⁵⁴Richards, J. (2007). *Edward VI and Mary Tudor: Protestant King and Catholic sister*. History Review, vol. 59, str. 18-22.

⁵⁵Isto.

⁵⁶Briggs, A. (2003). *Socijalna povijest Engleske*. Zagreb: Barbat. Str. 106.

⁵⁷Isto.

oduzme život. Na koncu je to učinila postavivši presedan regicida. Zašto se toliko vremena ustručavala? Je li to solidarnost jedne žene prema drugoj na prijestolju osiguranom za muškarce? Ima li s time veze strah da bi ubojstvom jedne kraljice mogla postaviti kao otvorenu mogućnost da se isto postupi i s njom budući da je takvih pokušaja bilo mnogo pogotovo nakon papine ekskomunikacije 1570.? Kolika je tu bila uloga sentimentalnosti, a kolika zapravo samo politička igra budući da je Elizabeta mahom poznata kao izrazito pametna žena koja je naučila balansirati i manipulirati kako bi se održala na vlasti?

S Elizabetom koja je ponovno uspostavila protestantsku vjeru nakon Marije i nasilnog vraćanja katoličanstva, Engleska je ušla u moderno doba. Marija I. predstavlja državu srednjovjekovlja s liturgijom na stranom jeziku i autoritetom negdje daleko od domovine, a Elizabeta ju je sa svojom narodnom crkvom uvela u novo doba.⁵⁸ Više nije bilo upitno treba li biti odan Crkvi ili vladaru, s Elizabetom je jedno podrazumijevalo drugo. Odanost Elizabeti podrazumijevala je odanost Crkvi i Bogu čijom je milošću postavljena na prijestolje.

4.1 ANGLIKANSKA CRKVA U VRIJEME VLADAVINE ELIZABETE I.

Činjenicu kako je Elizabeta I. prepoznala potrebu uvođenja vjerskih reformi možemo vidjeti prema tome što je odmah po stupanju na prijestolje krenula s uređivanjem vjerskih pitanja. Prepoznala je njihovu važnost za uspostavu stabilnosti u zemlji koje nije bilo otkako je njezin otac raskinuo veze s Katoličkom crkvom 1534. godine. Smjena trojice vladara, Henrika VIII., Edwarda VI. i Marije Tudor, označila je burna vremena engleske povijesti s naglim promjenama na vjerskom planu, progonima vjernika različitih orijentacija i pobunama. Vjersko uređenje u državi iz vremena početka Elizabetine vladavine poznato je kao „Elizabetanska vjerska nagodba“.⁵⁹ Henrik VIII. je postavio temelje samostalnosti Engleske crkve, a za vrijeme Elizabete I. 1550-ih su razvijeni koncepti i osnovne postavke engleske crkve kakva postoji danas.⁶⁰ Odluka njezinih reformi jest traženje srednjeg puta između katoličanstva i protestantizma. Uređenje Crkve je krenulo od uređenja vrhovništva nad njom,

⁵⁸Richards, J. (2005). *The Two Tudor Queens Regnant*. History Review, vol. 53, str. 7-12.

⁵⁹Albrecht, N. (2004). *Anglikanska crkva u doba Elizabete I.* Preuzeto na: [<http://povijest.net/anglikanska-crkva-u-doba-elizabete-i/>] 13. lipnja 2018.

⁶⁰Isto.

odnosno pitanja tko će biti poglavar Crkve? Zatim je trebalo urediti rituale odnosno koja učenja će Crkva zastupati. Elizabeta je imala temelje koje su postavili njezini prethodnici, Henrik VIII. i Edward VI. koje je trebalo prilagoditi prilikama u zemlji te pronaći način za njihovu implementaciju. Kao što je ranije navedeno, Elizabetu je zatekla zemlja u krizi. Prepoznala je važnost ujedinjena nacije kao primat za izlazak zemlje okružene neprijateljima iz krize, a među najjačim elementima suparništva i rastroja nacije bile su upravo vjerske razmirice. Posebno nakon vladavine Marije Tudor koja je potencirala katoličanstvo i progonila protestante, nastao je revolt protiv katolika koji je dodatno poticao nasilje u zemlji. Po dolasku Elizabete na vlast, protestantske struje u Engleskoj nisu bile jedinstvene, ovdje se pojavio utjecaj kalvinista, puritanaca i luteranskih struja koje su se razlikovale po radikalnosti svojih učenja, uz katoličku struju koja je zastupala svoje odvojene interese.⁶¹ Dok su jedni zahtjevali malo manje radikalne promjene u odnosu na Katoličku crkvu, drugi su zahtjevali potpuni razlaz s tradicijom Katoličke crkve što je podrazumijevalo ukidanje elemenata poput svijeća, raspela, zvona i drugog iz Anglikanske crkve.⁶²

Elizabeta u svojim religijskim stajalištima nije bila fanatik poput Edwarda i Marije, već je bila spremna na kompromis, poziciju koja će osigurati protestantsku vjeru, ali će biti u dovoljnoj mjeri nenametljiva u smislu velikih promjena u doktrinama, da je prihvati i većina protestantskih struja, ali i bivši katolici. Kako je od djetinjstva bila okružena utjecajnim protestantima, nedvojbeno je da je u osnovi i sama bila protestantkinja. Glavni akteri u njezinu obrazovanju bili su istaknuti protestanti Grindal i Ascham, također je posljednja supruga njezina oca, Katarina Parr, bila protestantkinja, a igrala je veliku ulogu u adolescentskom životu Elizabete. Nakon što je postala kraljicom, redovito je pohađala jutarnju službu u svojoj kraljevskoj kapelici. Po dolasku na prijestolje, kada je krenula rješavati vjerska pitanja, svima je postalo jasno kako će zemlju vratiti protestantizmu s čijim je oblikovanjem započela vjersku politiku svoje vladavine. Njezino se kraljevsko vijeće većinom sastojalo od protestanata, a među kojima je bio i William Cecil koji će dugi niz godina stajati uz Elizabetu i podržavati njezinu vladavinu. Nešto o njezinom stavu o transsubstancijaciji vidimo odmah na početku njezine vladavine kada je na Božić napustila kapelicu nakon što je biskup unatoč njezinoj naredbi uzdignuo hostiju u rukama, a to je uključujući i posvećenje kruha i vina izbačeno i s njezine krunidbe.⁶³ Transsubstancijacija će predstavljati jedno od temeljnih sukoba između vjerskih struja. Bilo je vidljivo da je odlučila

⁶¹Isto.

⁶²Isto.

⁶³Doran, S. (1994). *Elizabeth I. and Religion 1558-1603*. London i New York: Routledge.

otići korak dalje od protestantizma koji je uveo njezin otac, a koji je zapravo bio katolicizam bez papinskog autoriteta. Unatoč odluci o protestantskom putu željela je zadržati neke elemente katolicizma, ali to se ne može pripisati samo osobnim, već i političkim motivima. Državi je bio potreban balans između starog i novog, lagani prijelaz koji će zadovoljiti većinu naroda, odnosno biti dovoljno savitljiv da ne pokrene nove pobune. Neke elemente poput glazbe u crkvi nije željela ukinuti, a s druge strane joj se nije svidjela ideja o svećenstvu koje se ženi, čemu je kasnije ipak morala popustiti.⁶⁴

Temelji Anglikanske crkve postavljeni su na kalvinističkom učenju što znači da Crkva i svećenici više nisu posrednici između Boga i čovjeka, već im je dužnost samo voditi ljude na putu, odnosno naglašava se individualni karakter odnosa čovjeka i Boga, također se zahtjeva oslonac na Sveto Pismo.⁶⁵ Od sakramenata prihvaćaju samo krštenje i euharistiju, ne priznaju Djevicu Mariju ni svece kao ni čistilište, svećenicima je dopuštena ženidba, a liturgija je pojednostavljena, međutim u izgledu crkve su zadržane svijeće, zvona i vitraji.⁶⁶

4.2 „AKT O VRHOVNIŠTVU“ I „AKT O JEDINSTVU“ IZ 1559.

Temelji Anglikanske crkve položeni su Aktom o vrhovništvu i Aktom o jedinstvu iz 1559. godine. Parlament je na prvom zjedanju od vladavine Elizabete I., 1559., prihvatio Akt o vrhovništvu kojim je ukinuta vlast pape nad Crkvom u Engleskoj, a crkveni su velikodostojnici bili dužni položiti zakletvu vjernosti Elizabeti⁶⁷ te Akt o jedinstvu kojim je „Prayer Book“ temeljen na onom iz 1552. postao zakonitim oblikom bogoslužja.⁶⁸ Pobjeda vjerskih refrmi u parlamentu mogla se zahvaliti pripadnicima Donjeg doma, a u Gornjem domu je bilo više protivljenja od strane biskupa koji su na koncu nadglasani.⁶⁹ Ovime je uspostavljen nadzor nad Crkvom izvana odnosno preko krune i parlamenta. Ove reforme bile su Elizabetin pokušaj da se prilagodi većini stanovništva u vjerskim pitanjima, međutim to

⁶⁴Doran, S. (1994). *Elizabeth I. and Religion 1558-1603*. London i New York: Routledge.

⁶⁵Albrecht, N. (2004). *Anglikanska crkva u doba Elizabete I.* Preuzeto na: <http://povijest.net/anglikanska-crkva-u-doba-elizabete-i/> 13. lipnja 2018.

⁶⁶Isto.

⁶⁷Trueman, C., N. (2015). *The Religious Settlement of 1559*. Preuzeto na: <https://www.historylearningsite.co.uk/tudor-england/the-religious-settlement-of-1559/> 13. lipnja 2018.

⁶⁸Trevelyan, G., M. (1926/1956). *Povijest Engleske*, prev. Z. Gašparović, Zagreb: Kultura. Str. 349.

⁶⁹Isto.

nije bilo u potpunosti moguće. Primjerice samo je jedan katolički biskup položio zakletvu vjernosti Elizabeti, a ostali su to odbili što je za posljedicu imalo otpuštanje iz službe.⁷⁰ Nadalje, novi zakoni dopuštali su ženidbu svećenika, međutim poticalo ih se da to ipak ne čine.⁷¹ Stanovništvo je imalo poteškoća s prihvaćanjem nekih vjerskih reformi, ali postojale su stvari poput ženidbe svećenika gdje je Elizabeta morala popustiti. Dakle, na promjene su se morali naviknuti svi, od običnog puka preko plemstva i svećenstva do same kraljice.

Akt o vrhovništvu iz 1559. se kao što je već rečeno odnosi na to tko će imati prevlast nad Crkvom, papa ili monarh. Ovim zakonom parlamenta također je oduzeto strancima pravo miješanja u unutarnju i vanjsku politiku kraljevstva. Dakle, ovime nije ozakonjena samo zabrana utjecaja nad Crkvom i vjernicima u kraljevstvu, već se to odnosi i na zabranu utjecaja na svjetovnu politiku unutar njega od strane stranih autoriteta.⁷² Elizabeta je proglašena vrhovnim guvernerom Crkve u Engleskoj, a važno je napomenuti kako se to odnosi i na njezine potomke odnosno sve buduće monarhe koji budu vladali kraljevstvom.⁷³ Važno je naglasiti da je postojala razlika s obzirom na status Henrika VIII. što se tiče termina „*supreme head*“ i „*supreme governor*“ pri čemu posljednji termin ima blažu konotaciju kako bi se zadovoljile određene katoličke i protestantske frakcije te ga je stoga Elizabeta i prihvatila.⁷⁴ Iako se to njezinim stupanjem na vlast na neki način podrazumijevalo, akt naglašava kako se njezino vrhovništvo odnosi kako na crkveno tako i na svjetovno, a svjetovni i crkveni dužnosnici bili su obavezni položiti zakletvu Elizabeti po stupanju u službu. Zakletvom se polagala odanost monarhu u crkvenim i svjetovnim pitanjima te se kako će provoditi i braniti monarhove odluke i status.⁷⁵ Akt o vrhovništvu je zapravo učinio legalnim reforme koje je

⁷⁰Trueman, C., N. (2015). *The Religious Settlement of 1559*. Preuzeto na: <https://www.historylearningsite.co.uk/tudor-england/the-religious-settlement-of-1559/> 13. lipnja 2018.

⁷¹Isto.

⁷²„*And to the intent that all usurped and foreign power and authority, spiritual and temporal, may forever be clearly extinguished and never to be used nor obeyed within this realm or any other your majesty's countries...*“ (Ross, D. *Elizabeth I's Act of Supremacy (1559) - original text*. Preuzeto na: <https://www.britainexpress.com/History/tudor/supremacy-text.htm>) 13. lipnja 2018.)

⁷³„*And that your highness, your heirs, and successors, kings or queens of this realm, shall have full power and authority (...) to exercise (...) all manner of jurisdictions, privileges, and preeminences in any wise touching or concerning any spiritual or ecclesiastical jurisdiction within these your realms...*“ (Ross, D. *Elizabeth I's Act of Supremacy (1559) - original text*. Preuzeto na: <https://www.britainexpress.com/History/tudor/supremacy-text.htm>) 13. lipnja 2018.)

⁷⁴Ryrie, A. (2009). *The age of reformation: The Tudor and Stewart Realms 1485-1603*. Harlow: Pearson Longman. Str. 199.

⁷⁵Tekst zakletve monarhu: „*I, A. B., do utterly testify and declare in my conscience that the queen's highness is the only supreme governor of this realm and of all other her highness's dominions and countries, as well in all spiritual or ecclesiastical things or causes as temporal, and that no foreign prince, person, prelate, state, or potentate hath or ought to have any jurisdiction, power, superiority, pre-eminence, or authority, ecclesiastical or spiritual, within this realm; and therefore I do utterly renounce and forsake all foreign jurisdictions, powers, superiorities, and authorities, and do promise that from henceforth I shall bear faith and true allegiance to the*

trebao donijeti Akt o jedinstvu. Kraljevski autoritet je njime ovlašten za uvođenje promjena u bogoštovlje koje su donijete Aktom o jedinstvu.⁷⁶

Akt o jedinstvu iz 1559. prije svega se odnosi na samu liturgiju, odnosno strukturu Engleske crkve i način ophođenja kao član zajednice. Kao što je u tekstu ranije navedno, Elizabeta je odlučila za temelj postaviti drugi Edwardov „Prayer Book“ iz 1552. Ovaj je zakon prošao na glasovanju sa samo tri glasa više.⁷⁷ Pri odabiru na koji će se način protestantizam reformirati, 1559. su postojala dva temelja od kojih se moglo krenuti, „Prayer Book“ iz 1549. i revidirani „Prayer Book“ iz 1552.⁷⁸ Malo se zna o tome kakvu je vjersku zajednicu Elizabeta osobno željela te se o tome govori prema načinu na koji je ona uredila svoju kraljevsku kapelicu. Prema uputama koje je Elizabeta dala za izmjenu izgleda svoje kraljevske kapelice u prvim mjesecima 1559., Bowers⁷⁹ smatra kako se prvotno odlučila reforme temeljiti na „Prayer Book“ iz 1549., a također pretpostavlja da je razlog tome što se to više uklapalo u tadašnja politička strujanja, ali i u njezina osobna uvjerenja. Razlog tome se može pripisati i utjecaju njezina učitelja, Edmunda Allana, čija se učenja podudaraju s prvim Edwardovim „Prayer Book“, a pod čiji je utjecaj Elizabeta pala u adolescenciji i te stavove zadržala do kraja života.⁸⁰ Međutim, stanje u vanjskoj politici i odnosi sa Španjolskom koja joj je u to vrijeme bila saveznik, nisu dozvoljavali odabir prvog „Prayer Book“, već se protivno svojim osobnim uvjerenjima morala odlučiti za onaj iz 1552. kao bazu vjerske reforme.⁸¹ Ovaj je „Prayer Book“ predstavljao blažu verziju u nekim dijelovima koja je bila prihvatljivija i katolicima i protestantima. Primjerice prema prvom „Prayer Book“ iz 1549. Isus Krist je bio fizički prisutan na bogoslužju (misi), a u drugoj knjizi iz 1552. je osmišljena blaža verzija prema kojoj je Isus Krist prisutan duhom, a Elizabetin „Prayer Book“ naprosto je spojio jedno i drugo te je svećenik izgovarao oba načina.⁸² Općenito se bogoslužje nije puno razlikovalo od tradicionalne katoličke mise što je omogućilo katolicima da se prilagode, dvosmisljena

queen's highness, her heirs, and lawful successors, and to my power shall assist and defend all jurisdictions, pre-eminences, privileges, and authorities granted or belonging to the queen's highness, her heirs, and successors, or united or annexed to the imperial crown of this realm: so help me God and by the contents of this Book." (Ross, D. *Elizabeth I's Act of Supremacy (1559) - original text*. Preuzeto na: [\[https://www.britainexpress.com/History/tudor/supremacy-text.htm\]](https://www.britainexpress.com/History/tudor/supremacy-text.htm) 13. lipnja 2018.)

⁷⁶Doran, S. (1994). *Elizabeth I. and Religion 1558-1603*. London i New York: Routledge.

⁷⁷Ryrie, A. (2009). *The age of reformation: The Tudor and Stewart Realms 1485-1603*. Harlow: Pearson Longman. Str. 199.

⁷⁸Bowers, R. (2000). *The Royal Chapel, the first Edwardian Prayer Book, and Elizabeth's Settlement of Religion, 1559*. The Historical Journal, vol. 43, no. 2, str. 317-344.

⁷⁹Bowers, 2000, str. 320.

⁸⁰Bowers, 2000, str. 321.

⁸¹Bowers, 2000, str. 321.

⁸²Ryrie, A. (2009). *The age of reformation: The Tudor and Stewart Realms 1485-1603*. Harlow: Pearson Longman. Str. 199.

moćnost interpretacije omogućila je kompromis.⁸³ Ovim kompromisom nisu bili zadovoljni ni katolici niti protestanti ali je omogućio dovoljnu slobodu tumačenja da i jedni i drugi prisustvuju bogoslužju čije je pohađanje bilo obavezno. Organizacijska struktura Elizabetine crkve je ostala slična katoličkoj (izuzev pape kao vrhovnog poglavara), zadržana je titula biskupa, svećenici su nosili odore, postojalo je kanonsko pravo te crkveni sudovi, glazba je ostala sastavni dio bogoslužja i drugo.⁸⁴ Spence navodi kako je Elizabetanska nagodba bila usmjerena više na strukturu crkve, nego na njezino učenje što je omogućilo interpretaciju na lokalnoj razini unutar svake crkvene zajednice čime se liturgija postupno prilagođavala te se postupno razvijalo prihvaćanje prema novoj vjeri.⁸⁵ Prvo desetljeće Elizabetine vladavine neki ocjenjuju kao prijelazno razdoblje u kojem se djelomično toleriralo katoličko bogoslužje (velikim djelom zbog nedostatka protestantskog svećeničkog kadra), a također valja napomenuti kako se reformacija Engleske crkve nije na svim prostorima jednako razvijala pa se tako primjerice u Londonu i okolici brzo proširila, a na sjeveru Engleske je imala manji odjek kao i u okolici Yorka te u Lencashiru i drugim mjestima.⁸⁶ Osnivane su posebne komisije „Kraljevske vizitacije“ koje su činili laici i klerici, a procjenjivali su stanje vjerske prakse u kraljevstvu.⁸⁷ Primijećeno je kako posebno na Sjeveru manjka sveučilišno obrazovanih svećenika zbog čega su ovisili o marijanskim svećenicima (katolički svećenici iz vremena vladavine Marije I. Tudor).⁸⁸ S ovim se problemom Elizabeta suočila odmah po dolasku na vlast te mu se s vremenom i posvetila na način da je 1561. godine predložila osnivanje kolegija za učenje Svetog Pisma i latinskog jezika, a broj se obrazovanih svećenika povećao te su učinkovitije vođene crkve i biskupije.⁸⁹ I nakon provedenih reformi bilo je onih, poput protestanata povratnika koji su pobjegli još za vladavine Marije I. koji su htjeli nastaviti s reformama, no Elizabeta je u tom slučaju bila nepopustljiva te je smatrala da su reforme otišle dovoljno daleko.⁹⁰ Ovi su protestanti bili radikalniji od ostalih u svojim zahtjevima za reformom zbog ogorčenja koje su osjećali zahvaljujući progonima koje je provodila Marija I. Zahtjevali su daljnje promjene u strukturi crkve te još opsežnije izbacivanje katoličkih

⁸³Spence, V. (2016). *Adapting to the Elizabethan settlement: Religious faith and the drive towards conformity in Craven, 1559 to 1579*. Northern History, vol. 53, br. 2., str. 189-219.

⁸⁴Isto.

⁸⁵Isto.

⁸⁶Isto.

⁸⁷Isto.

⁸⁸Isto.

⁸⁹Albrecht, N. (2004). *Anglikanska crkva u doba Elizabete I*. Preuzeto na: [<http://povijest.net/anglikanska-crkva-u-doba-elizabete-i/>] 13. lipnja 2018.

⁹⁰Morrill, J. S., Greenblatt, S. J. (1999). *Elizabeth I.: Queen of England*. Preuzeto na: [<https://www.britannica.com/biography/Elizabeth-I>] 13. lipnja 2018.

elemenata iz liturgije.⁹¹ Elizabetu zapravo nije zanimalo koja će vjera biti u srcima ljudi dok god se pokoravaju njezinoj volji te je država ujedinjena. Dok god se stanovništvo načelno pridržavalo odredbi Akta o supremaciji i Akta o jedinstvu, kod kuće su mogli vjerovati u što žele. Rigoroznije se počela boriti protiv katolicizma u svojoj zemlji tek kasnije u svojoj vladavini i to iz straha za vlastiti život. Borba za mir i jedinstvo Engleske nagodbom nije završena. Papa Pio V. je ekskomunicirao Elizabetu I. 1570. godine te oslobodio njezine podanike zakletve odanosti i poslušnosti što je rezultiralo nemirima i jačanjem netrpeljivosti prema katolicima u Engleskoj, a ovaj osjećaj raste posebno nakon Bartolomejske noći u Francuskoj 1572. kada je izvršen pokolj hugenota.⁹² Ilegalno dovedeni u Europu te kasnije vraćeni u zemlju, obrazovani engleski Jezuiti dodatno su pojačavali tenzije.⁹³ Elizabeta je strahovala od atentata posebno nakon što je papa Gregur XIII. 1580. objavio kako „ne bi bio grijeh riješiti se tako bijednog heretika“ te nakon 1584. kada je ubijen protestantski vladar William Orange.⁹⁴ U svrhu zaštite Elizabetina života sastavljen je dokument „Bond of Association“ u kojem je stajalo da ukoliko netko u ime drugog pretendenta na prijestolje pokuša atentat na kraljicu, za kaznu će biti ubijeni i ubojice i kandidat na prijestolje u čije su ime djelovali.⁹⁵ Ovime je opravdano i smaknuće Marije Škotske, nakon što je otkriveno njezino sudjelovanje u Babinktonskoj urote 1586.⁹⁶ Vjerski sukobi nakon Elizabetine smrti nisu završili, već se počela voditi borba između anglikanaca i puritanaca koji su bili za radikalnije promjene, a tek 1660. nakon restauracije monarhije, učvršćuje se temelj Anglikanske državne crkve.⁹⁷ Elizabetanska vjerska nagodba označuje početak moderne Anglikanske crkve koja će se razviti pedesetak godina nakon Elizabetine smrti.⁹⁸

O kraljičinim se osobnim uvjerenjima malo zna. Prema nekim ranije u tekstu navedenim izvorima preferirala je „Prayer Book“ iz 1549. koji je bio radikalniji, a nešto malo se može suditi po uređenju njezine Kraljevske kapelice. Iz gore navedenog vidljivo je da Elizabeta I. nije pristupila reformi vjere s idealističkog stajališta nastojeći promijeniti srca ljudi. Bila joj je važna odanost i jedinstvo nacije što je raznim postupcima nastojala osigurati tijekom cijele svoje vladavine.

⁹¹Isto.

⁹²Isto.

⁹³Isto.

⁹⁴Isto.

⁹⁵Isto.

⁹⁶Isto.

⁹⁷Albrecht, N. (2004). *Anglikanska crkva u doba Elizabete I.* Preuzeto na: <http://povijest.net/anglikanska-crkva-u-doba-elizabete-i/> 13. lipnja 2018.

⁹⁸Isto.

Za integraciju je bilo važno da ljudi posjećuju bogoslužja i dijele neka osnovna načela prema van, ali prema kompromisu u Aktu o jedinstvu iz 1559. vidljivo je kako previše nije dirala u tradicije, već je nastojala uvesti dovoljno malo promjena da katolici budu zadovoljni, a ipak koliko je potrebno da zadovolji protestante i napravi odmak od katolicizma. Tražila je praktična i učinkovita rješenja, a o njezinom uspjehu svjedoči postojanje Anglikanske crkve danas.

4.3 UČINAK ELIZABETINIH REFORMI

Uvođenje protestantizma u Engleskoj potrebno je promatrati u okviru širih zbivanja Europi koja su nedvojbeno utjecala na stanje u Engleskoj, a posebno je tu utjecaj Švicarske reformirane crkve.⁹⁹ Sam naziv Anglikanska crkva se ne može vezati za Englsku toga doba jer podrazumijeva jedinstvenu narodnu crkvu koja se razvijala na jedinstven način bez utjecaja izvana te se ovaj termin zapravo počinje koristiti u devetnaestom stoljeću.¹⁰⁰ Reformacija crkve u Engleskoj definitivno nije tekla glatko. Godinama nakon Akta o vrhovništvu i Akta o jedinstvu, Elizabeta se borila s utjecajem katoličanstva i radikalnih struja unutar protestanata. Po samom donošenju zakona i vraćanju protestantizma, naišla je na problem nedovoljnog broja obrazovanih protestantskih svećenika koji bi mogli propovijedati novu vjeru jer su to većinom bili slabo obrazovani ljudi, a uz to su u mnogim župama nastavili propovijedati katolički svećenici koji su sabotirali širenje nove vjere.¹⁰¹ Elizabeta čak u početku vladavine nije strogo progonila katoličke svećenike budući da bi to imalo za posljedicu veliki broj izpražnjenih mjesta u župama za koja ona nije imala spreman svećenički kadar.¹⁰² Također je postojao veliki problem u neznanju laika koji su pohađali crkvu, mnogi nisu razumijeli novo učenje o predestinaciji (predodređenost za spasenje bez obzira na ponašanje tijekom života) te su i dalje vjerovali kako će ih dobra djela dovesti bliže Bogu te se također nisu mogli odreći vjerovanja u natprirodno.¹⁰³

⁹⁹Doran, S. (1994). *Elizabeth I. and Religion 1558-1603*. London i New York: Routledge.

¹⁰⁰Doran, S. (1994). *Elizabeth I. and Religion 1558-1603*. London i New York: Routledge.

¹⁰¹Doran, S., 1994., str. 64.

¹⁰²Doran, S., 1994.

¹⁰³Doran, S., 1994., str. 65.

U drugoj je polovici Elizabetine vladavine došlo do porasta nove religioznosti kako su se rađale generacije odgojene u protestantskoj vjeri, kler je postao obrazovaniji, a sve se više učilo prema Elizabetinoj „Prayer Book“ u duhu protestantske vjere. Stari katolici su polako umirali od starosti, a s njima i posljednje generacije katoličkog svećenstva.¹⁰⁴ Protestantizam je polako postao djelom ljudske svijesti.

Elizabeta je stala na promjenama iz 1559. s „Royal Injunctions“ te nije dozvoljavala daljnje reforme, što je s jedne strane za posljedicu imalo stabilnost zemlje, a s druge je strane od sebe udaljila najpredanije protestante.¹⁰⁵

¹⁰⁴Doran, S., 1994.

¹⁰⁵Doran, S., 1994., str. 69.

5. ŠKOTSKA REFORMACIJA U 16. STOLJEĆU S POSEBNIM OSVRTOM NA VRIJEME VLADAVINE MARIJE STEWART

Usljed sveopćih reformatorskih previranja u Europi od početka 16. stoljeća, reformacija se proširila i na Škotsku. Naime, situacija u Škotskoj je imala određena posebna obilježja na vjerskom planu budući da je Škotska prostorno i prema mentalitetu ljudi udaljena od Rima i ostatka katoličkog svijeta, osobito nakon uvođenja protestantizma u Engleskoj. Stanje Katoličke crkve u Škotskoj može se ocjeniti kao izrazito loše iz razloga što su veze s papinskim autoritetom su bile slabe, a uslijed toga došlo je do dekadencije klera koji nije živio pravim samostanskim životom, svjetovnjaci su upravljali crkvenom imovinom, a niže je svećenstvo bilo neobrazovano.¹⁰⁶ Nadalje je postojao drugi problem koji je stanovništvo približio protestantima, a to je vanjska politika s neposrednom vezom na stanje unutar zemlje za vrijeme regentice Marije od Guise. Marija od Guise je Škotskom kao regentica upravljala zahvaljujući francuskoj pomoći te je iz tog razloga u zemlji provodila politiku koja je zastupala francuske interese čime je navukla prijezir na sebe, svoju kći Mariju Stewart, a i prijezir prema katolicima općenito. Prikloniti se protestantskoj struji značilo je boriti se za nezavisnost Škotske. Na početku stoljeća nositelji reformacije u Škotskoj bile su nepovezane grupice ili pojedinci koju su pružali otpor iskvarenoj Katoličkoj Crkvi.¹⁰⁷ Tek se kasnije pokret razvijo i dobio utjecaj, posebno nakon što su se na čelu protestanata našli takozvani „Lords of Congregation“, skupina vođa škotske reformacije.¹⁰⁸

Svaki reformatorski pokret treba svoje mučenike u čije će ime pozivati na borbu protiv potlačujućeg režima. Prvi takav mučenik reformacije u Škotskoj bio je Patrick Hamilton koji se školovao u Njemačkoj te tamo preuzeo Lutherove ideje, a po povratku u Škotsku o tome je predavao na Sveučilištu St. Andrews zbog čega je spaljen prema naredbi nadbiskupa Jamesa Beatona 1528. godine.¹⁰⁹ George Wishart je također 1546. kobno završio zbog širenja

¹⁰⁶Radošević, A. (2016). *Škotska reformacija do druge polovice 17. stoljeća*. Rostra : časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru, Vol.7. No.7., str. 123-134. Preuzeto na: [\[https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=249961\]](https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=249961) 13. lipnja 2018.

¹⁰⁷Isto.

¹⁰⁸Trevelyan, 1526/1956.

¹⁰⁹Nichols, S. (2014). *The Scottish Reformation*. Preuzeto na: [\[https://www.ligonier.org/learn/articles/scottish-reformation/\]](https://www.ligonier.org/learn/articles/scottish-reformation/) 13. lipnja 2018.

Zwinglijevih ideja, a njemu je presudio nadbiskup David Beaton.¹¹⁰ Jedan od Wishartovih istomišljenika bio je John Knox koji će na kraju biti među onima koji su osvetili Wishartovu smrt, a za kaznu će biti poslan na francuske galijske. ¹¹¹ Knox je nakon nešto više od godinu i pol bio oslobođen na zahtjev kralja Edwarda VI. te odlazi u Englesku gdje se bavi propovijedanjem i razrađuje kalvinističke ideje, a vjeruje se da je utjecao na drugi Edwardov „Prayer Book“ iz 1552. ¹¹² Za vrijeme vladavine Marije Tudor otišao je ponovno u Europu, konkretno u Genovu, gdje je razradio svoj stav kako se vlast u rukama žene protivi prirodnim i religijskim zakonima. ¹¹³ Taj se prijezir prema ženama na vlasti može povezati i s činjenicom da mu je pred katoličkim kraljicama prijetila opasnost u tri zemlje, Škotskoj (Marija od Guise), Francuskoj (Marija Stewart) i Engleskoj (Marija Tudor). U Škotsku se vratio 1559. godine u vrijeme jačanja pobune protestanata, a već 1560. škotski parlament je ukinuo papinski autoritet u zemlji usvojivši „Škotsku ispovijest“ i „Prvu knjigu discipline“ što se smatra početkom Škotske crkve ustrojene na kalvinističkom učenju. ¹¹⁴ John Knox se smatra osnivačem Škotske crkve. Na zasjedanju Škotskog parlamenta 1560. udareni su temelji prezbiterijanske crkve u Škotskoj. ¹¹⁵ Uspostavljena je nacionalna religija u kalvinističkom stilu koja je uključivala sve slojeve društva te donijela Škotskoj autonomiju. ¹¹⁶ Marija Stewart nikada nije ratificirala zakon koji je donio parlament, ali je on imao na težini i bez toga, a nakon njegova donošenja Marija je jedina u Škotskoj mogla zakonito prisustvovati misi kao katoličkom obredu. ¹¹⁷ Sve se ovo dogodilo nakon bitke u kojoj je nastupila vojska Elizabete I. zajedno sa škotskim protestantima kojima je pritekla u pomoć, protiv škotske regentice Marije od Guise koja je ubrzo potom umrla u dvorcu u Edinbourghu. ¹¹⁸ Škotska je te 1560. bila izrazito antifrancuski nastrojena što je stanovništvo privuklo protestantizmu, a za vojni otpor kraljica nije imala snage. ¹¹⁹ Reformacija u Škotskoj dovela je do raskida Škotske crkve s

¹¹⁰Radošević, A. (2016). *Škotska reformacija do druge polovice 17. stoljeća*. Rostra : časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru, Vol.7. No.7., str. 123-134. Preuzeto na: [\[https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=249961\]](https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=249961) 13. lipnja 2018.

¹¹¹Isto.

¹¹²Isto.

¹¹³Stewenson, McEwen, J. (1998). *John Knox: Scottish Religious Leader*. Preuzeto na: [\[https://www.britannica.com/biography/John-Knox\]](https://www.britannica.com/biography/John-Knox) 13. lipnja 2018.

¹¹⁴Nichols, S. (2014). *The Scottish Reformation*. Preuzeto na: [\[https://www.ligonier.org/learn/articles/scottish-reformation/\]](https://www.ligonier.org/learn/articles/scottish-reformation/) 13. lipnja 2018.

¹¹⁵Post, Walton, K. (2007). *Catholic Queen, Protestant Patriarchy: Mary, Queen of Scots, and the Politics of Gender and Religion*. New York: Palgrave Macmillan. Str. 21.

¹¹⁶Isto.

¹¹⁷Post, Walton, K., 2007., str. 23.

¹¹⁸Stewenson, McEwen, J. (1998). *John Knox: Scottish Religious Leader*. Preuzeto na: [\[https://www.britannica.com/biography/John-Knox\]](https://www.britannica.com/biography/John-Knox) 13. lipnja 2018.

¹¹⁹Post, Walton, K., 2007., str. 22.

papinskim autoritetom, ali i do raskida s krunom budući da je Marija ostala katolkinja.¹²⁰ „Prva knjiga discipline“ sadrži načela nove reformirane crkve koja su organizacijske prirode, ali se dotiču i sakramenata te druge tematike.¹²¹ Po uzoru na Calvinovo učenje, Knox je s pet najbližih suradnika udario temelje reformirane crkve na načelima propovijedanja, sakramenata i crkvene discipline.¹²² Budući da Reformirana crkva nije imala dovoljno vlastitih financijskih sredstava, počela se otimati na sve moguće načine za imovinu katoličkih crkava i imanja, a podjela bogatstva vodila se prema privatnim interesima.¹²³ Marija Stewart i John Knox se nisu slagali, čak se navodi i kako su bili neprijatelji,¹²⁴ a s druge strane je Marija tolerirala škotski protestantizam omogućivši mu razvitak neovisno od krune i dajući crkvi određena financijska sredstva.¹²⁵ Marija je bila prisiljena na abdikaciju 1567. godine, a kao regent njezina sina postavljen je Marijin polubrat, James od Moreya koji je bio u dobrim odnosima s Knoxom.¹²⁶ Nedugo zatim izvršen je atentat na Moreya, a sam Knox je umro 1572. godine te je time ova faza reformacije završena.¹²⁷ Druga knjiga discipline objavljena je 1578. godine kojom su odvojene crkvena i civilna vlast, utvrđeni temelji na disciplini, doktrini te prenošenju učenja (propovijedanju).¹²⁸ Reformirana crkva dijelila se po starim katoličkim župama na kojima su stvorene nove, podložne sinodama i skupštini koja se naziva Kirk.¹²⁹ Ovime je završena faza uspostave Škotske crkve i učenja, a protestantizam je prerastao u glavnu vjeru. Razlika između reformacije u Engleskoj i Škotskoj može se vidjeti u njenim počecima pri čemu je reforme u Engleskoj pokrenuo prvo sam kralj Henrik VIII., a kasnije su nastavili Edward VI. i Elizabeta I. te je možemo nazvati reformom „odozgo“.

¹²⁰Post, Walton, K., 2007., str. 24.

¹²¹Radošević, A. (2016). *Škotska reformacija do druge polovice 17. stoljeća*. Rostra : časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru, Vol.7. No.7., str. 123-134. Preuzeto na: [https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=249961] 13. lipnja 2018.

¹²²Nichols, S. (2014). *The Scottish Reformation*. Preuzeto na: [<https://www.ligonier.org/learn/articles/scottish-reformation/>] 13. lipnja 2018.

¹²³Radošević, A. (2016). *Škotska reformacija do druge polovice 17. stoljeća*. Rostra : časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru, Vol.7. No.7., str. 123-134. Preuzeto na: [https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=249961] 13. lipnja 2018.

¹²⁴Stewenson, McEwen, J. (1998). *John Knox: Scottish Religious Leader*. Preuzeto na: [<https://www.britannica.com/biography/John-Knox>] 13. lipnja 2018.

¹²⁵Radošević, A. (2016). *Škotska reformacija do druge polovice 17. stoljeća*. Rostra : časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru, Vol.7. No.7., str. 123-134. Preuzeto na: [https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=249961] 13. lipnja 2018.

¹²⁶Stewenson, McEwen, J. (1998). *John Knox: Scottish Religious Leader*. Preuzeto na: [<https://www.britannica.com/biography/John-Knox>] 13. lipnja 2018.

¹²⁷Isto.

¹²⁸Radošević, A. (2016). *Škotska reformacija do druge polovice 17. stoljeća*. Rostra : časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru, Vol.7. No.7., str. 123-134. Preuzeto na: [https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=249961] 13. lipnja 2018.

¹²⁹Isto.

Reformacija u Škotskoj započela je „odozdo“ od pojedinaca, od malih grupica i obitelji“, a u svojim počecima nije imala podršku krune. Marija je po dolasku pokušala uspostaviti dobre odnose s protestantima u kraljevstvu što je uključivalo i redovite sastanke s Johnom Knoxom.¹³⁰ Tolerancija je vjerojatno proizašla iz nemoći da se suprotstavi protestantima. U prve dvije godine po dolasku u Škotsku, Marija je činila sve kako bi učvrstila svoju vladavinu za što se u savjetima oslanjala i na protestantske savjetnike uključujući i polubrata Jamesa Stewarta, a kako bi održala stabilnost zemlje sudjelovala je u suzbijanju pobune katoličkog plemića Huntlyja.¹³¹ Netrpeljivost se vidjela u odnosima kraljice i Knoxa koji su od početka bili hladni, što nije nužno povezano samo s vjerskim razmiricama, već se tu povlači i Knoxov stav o ženama na čelu države. Marija je u prvoj polovici 1560-ih nakratko uspjela učvrstiti svoju vladavinu popuštavši protestantima, da bi do 1565. došla na to da su dozvoljeni mali ustupci i katolicima čija je vjera postala ilegalnom još zakonom iz 1560. koji ona nije ratificirala, ali je prešutno dozvoljavala njegovu provedbu, tako što su dozvoljeni katolički ukrasi za blagdane te je burno reagirala na napade na katolike zbog prakticiranja vjere.¹³²

Škotska je vjerska politika usko povezana uz njezinu kraljicu koja je veliki dio svog života provela u stranoj zemlji koja je nedvojbeno na nju utjecala. Škotsko je katoličanstvo kažnjeno zbog prevelikog utjecaja Francuske na unutrašnju politiku Škotske tako što je stvorena poveznica između katoličanstva i omražene im zemlje. Na koncu je to veliki broj stanovništva učinilo saveznicima protestanata te ga preobrati. Marijin je trud po dolasku u Škotsku polako počeo donositi plodove budući da je uspjela učvrstiti vlast, međutim loše odluke započete odabirom lorda Darnleya za supruga čime se željela više osamostaliti u politici u odnosu na Elizabetu s jedne strane te svojih savjetnika s druge strane.¹³³ Odmak Engleske i Škotske crkve od Katoličke može se smatrati početkom približavanja dviju država i stvaranja Ujedinjenog Kraljevstva. Odnosi su nakon godina neprijateljstva poboljšani Elizabetinom pomoći protestantima u Škotskoj 1559., a konačno će se ujediniti pod Marijinim i Elizabetinim nasljednikom, Jakovom Stewartom.

¹³⁰Post, Walton, K. (2007). *Catholic Queen, Protestant Patriarchy: Mary, Queen of Scots, and the Politics of Gender and Religion*. New York: Palgrave Macmillan. Str. 89.

¹³¹Post, Walton, K., 2007., str. 90.

¹³²Post, Walton, K., 2007., str. 91.

¹³³Post, Walton, K., 2007.

6. ZAKLJUČAK

Marija Stewart i Elizabeta I. obilježile su drugu polovicu 16. stoljeća u Škotskoj i Engleskoj. Njihov odnos budi maštu pisaca i povjesničara već stoljećima. Njihov je život od rođenja obilježen burnim vjerskim prilikama koje su se s kontinenta prebacile na britanski otok. Najprije sa Henrikom VIII. čije su odluke nedvojbeno utjecale na Elizabetine stavove i ponašanje. Ponovno je uspostavila Crkvu čiji je začetnik njezin otac te je definirala njezin oblik i pravila. Elizabeta je ta koja je još jednom i zauvijek zatvorila katoličkom crkvenom poglavaru vrata Engleske crkve. Iz tog su razloga kovane brojne katoličke urote protiv nje, a zbog sudjelovanja u jednoj od njih (Babingtonska urota) je na smrt osuđena Marija Stewart. Elizabetu je po dolasku na prijestolje zatekla zemlju u kaosu vjerskih razmirica potaknutih politikom njezinih prethodnika. Odmah po stupanju na prijestolje krenula je s uvođenjem vjerskih reformi kako bi osigurala stabilnost zemlje. Nametnula je kompromis između katolika i protestanata, a unatoč tome što su se događale poneke pobune, uspjela je postaviti temelje Anglikanske crkve koja se održala do danas. Valja napomenuti kako su to samo temelji, te stvari zakonima iz 1559. nisu magično uređene, već je to bio proces u kojem su se izmijenile generacije i mentalitet ljudi još dugo nakon njezine vladavine.

Marija Stewart je s druge strane došla u Škotsku po uspostavi Škotske reformirane crkve kao službene religije te je primoralna prihvatiti protestantizam kao glavnu religiju u svojoj zemlji. U početku joj je to išlo vrlo vješto budući da je uspjela pronaći zajednički jezik s plemićima unatoč tome što nikada nije bilo pozitivnih osjećaja između njih. Negdje do 1565. godine uspjela je stabilizirati svoju vlast okružena protestantskim savjetnicima iako je nastavila prakticirati katoličanstvo. Njezinu vladavinu Škotskom obilježio je netrpeljivi odnos s Johnom Knoxom koji je u duhu patrijahalnog svijeta bio izričito protiv žena na vlasti. Međutim, problemi nastali nespretnim bračnim savezima poslužili su protestantima kao izgovor da katoličku kraljicu zatoče te na koncu prisile na abdikaciju. Nakon bijega u Englesku nije se mogla pomiriti sa sudbinom te je nizom spletki pokušavala povratiti prijestolje te i za oteti prijestolje svoje rođakinje Elizabete što joj nije pošlo za rukom. Njihov je odnos s godinama, posebno nakon odabira lorda Darnleya za supruga, sve više propadao.

Ako sagledamo početke ovih dviju kraljica, Elizabeta je bila ta koja je imala manje šanse za uspjeh. Mnogi su je smatrali nezakonitom, po dolasku na prijestolje vratila je religiju koju se

Marija I. žestoko trudila iskorijeniti, odbijala je prosce i udaju što je bilo neprihvatljivo za patrijahalno društvo toga doba, a na kraju su je ipak prihvatili kao vladaricu te je njezina vladavina ostala zapamćena kao Zlatno doba Engleske. Život Marije Stewart se čini kao tragičan splet sudbine, imala je suproga iza sebe, neupitno podrijetlo i legitimnost te se tolerantno dnosila prema religijskim pitanjima u svojoj državi, a ipak završila tragično. Možemo reći da je Marija predstavljala stari katolički srednjovjekovni svijet, a Elizabeta moderno doba. Ove su dvije kraljice u velikoj mjeri utjecale jedna na drugu, a nikada se u životu nisu srele. Možda bi u drugim okolnostima bile prijateljice i saveznice, obje snažne žene u muškom svijetu. Dokle bi dogurale da ih okolnosti nisu postavile na suprotne strane?

7. POPIS LITERATURE

7.1. KNJIGE

1. Briggs, A. (2003). *Socijalna povijest Engleske*. Zagreb: Barbat.
2. Doran, S. (1994). *Elizabeth I. and Religion 1558-1603*. London i New York: Routledge.
3. Post, Walton, K. (2007). *Catholic Queen, Protestant Patriarchy: Mary, Queen of Scots, and the Politics of Gender and Religion*. New York: Palgrave Macmillan.
4. Ryrie, A. (2009). *The age of reformation: The Tudor and Stewart Realms 1485-1603*. Harlow: Pearson Longman.
5. Trevelyan, G. M. (1926/1956). *Povijest Engleske*, prev. Z. Gašparović, Zagreb: Kultura.

7.2 ČLANCI

1. Bowers, R. (2000). *The Royal Chapel, the first Edwardian Prayer Book, and Elizabeth's Settlement of Religion, 1559*. *The Historical Journal*, vol. 43, no. 2, str. 317-344.
2. Radošević, A. (2016). *Škotska reformacija do druge polovice 17. stoljeća*. *Rostra : časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, Vol.7. No.7., str. 123-134. Preuzeto na: [https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=249961] 13. lipnja 2018.
3. Richards, J. (2005). *The Two Tudor Queens Regnant*. *History Review*, vol. 53, str. 7-12.
4. Richards, J. (2007). *Edward VI and Mary Tudor: Protestant King and Catholic sister*. *History Review*, vol. 59, str. 18-22.
5. Spence, V. (2016). *Adapting to the Elizabethan settlement: Religious faith and the drive towards conformity in Craven, 1559 to 1579*. *Northern History*, vol. 53, br. 2., str. 189-219.

7.3 INTERNETSKI IZVORI

1. Albrecht, N. (2004). *Anglikanska crkva u doba Elizabete I*. Preuzeto na: [<http://povijest.net/anglikanska-crkva-u-doba-elizabete-i/>] 13. lipnja 2018.
2. Encyclopaedia Britannica, *House of Stuart, Scottish and English Royal Family*. Preuzeto na: [<https://www.britannica.com/topic/House-of-Stuart>] 5. rujna 2018.
3. Garner, G.(2003). *Evolution of the English Reformation: Phase I (Henry VIII) and Phase 2 (Elizabeth I)*. (Unpublished). Preuzeto na: [<https://eprints.qut.edu.au/7232/1/7232a.pdf>] 13. lipnja 2018.
4. Hunter, *The relationship of Elizabeth I & Mary Q of Scots in letters – part one*. Preuzeto na: [<https://www.thecrownchronicles.co.uk/history/history-posts/rivalry-letters-elizabeth-mary-queen-scots/>] 20. svibnja 2018.
5. Hanson, *Mary, Queen of Scots: Biography, Facts, Portraits & Information*. Preuzeto na: [<https://englishhistory.net/tudor/relative/mary-queen-of-scots/>] 9. svibnja 2018.
6. Hanson, *Queen Elizabeth I: Biography, Facts, Portraits & Information*. Preuzeto na: [<https://englishhistory.net/tudor/monarchs/queen-elizabeth-i/>] 20. svibnja 2018.
7. Hanson, *Queen Elizabeth I Biography, Family Tree & Life Information Part 2*. Preuzeto na: [<https://englishhistory.net/tudor/monarchs/queen-elizabeth-part-2/>] 13. lipnja 2018.
8. Hunter, *The relationship of Elizabeth I & Mary Queen of Scots in letters – part two*. Preuzeto na: [<https://www.thecrownchronicles.co.uk/history/history-posts/relationship-elizabeth-mary-queen-scots-letters-part-two/>] 20. svibnja 2018.
9. Johnson, *The Stuart Monarchs*. Preuzeto na: [<http://www.historic-uk.com/HaistoryUK/HistoryofScotland/The-StewartStuart-Monarchy-of-Scotland/>] 9. svibnja 2018.
10. Mary Stewart: The Story. Preuzeto na: (<http://www.marie-stuart.co.uk/>) 12. svibnja 2018.
11. Morrill, J. S., Greenblatt, S. J. (1999). *Elizabeth I.: Queen of England*. Preuzeto na: [<https://www.britannica.com/biography/Elizabeth-I>] 13. lipnja 2018.
12. Nichols, S. (2014). *The Scottish Reformation*. Preuzeto na: [<https://www.ligonier.org/learn/articles/scottish-reformation/>] 13. lipnja 2018.
13. Stewenson, Mcewen, J. (1998). *John Knox: Scottish Religious Leader*. Preuzeto na: [<https://www.britannica.com/biography/John-Knox>] 13. lipnja 2018.

14. Trueman, C., N. (2015). *The Religious Settlement of 1559*. Preuzeto na:
[<https://www.historylearningsite.co.uk/tudor-england/the-religious-settlement-of-1559/>]
13. lipnja 2018.